Regarding the Pain of Others

Susan Sontag

Зміст

Передмова
до українського видання
«Спостереження
за болем інших»
7

Передмова редактора
17

Спостереження
за болем інших
33

Подяки
138

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

вторгнення Росії. Ріфф регулярно перебуває тут, щоби бути присутнім та говорити про Україну не мовою великої політики, а через особисті виміри культури.

Ми щиро вдячні Девіду за участь у виході «Спостереження за болем інших» українською. Перепрочитання цього есею в Україні сьогодні є не менш вагомим за перше прочитання.

Борис
Філоненко

редактор видавництва *ist publishing*

Спостереження за болем інших

С'юзен Зонтаґ

Присвячую Девіду

...aux vaincus![1]

Бодлер

Досвід, ця нища нянька

Теннісон

1

У червні 1938 року Вірджинія Вулф опублікувала «Три гінеї» — сміливі роздуми про корені війни, і публіка не прийняла цього есею. Писала вона протягом двох років, тобто періоду, коли увага авторки, більшості її побратимів та інших письменників була прикута до наступу фашистського повстання в Іспанії. Книжку вона подавала як дуже

1 Переможеним, подоланим (фр.). Цитата із фінальних рядків вірша Шарля Бодлера «Лебідь»: «Я думаю про тих, хто потерпіли в морі; / Про всіх подоланих!.. Про інших багатьох!» Цит. за: Бодлер Ш. Поезії / пер. Михайла Москаленка. Київ : Дніпро, 1989. С. 164. — *Прим. пер.*

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

запізнілу відповідь на лист помітного лондонського юриста, який спитав: «Як, на вашу думку, ми можемо запобігти війні?» Вулф одразу різко зауважує, що правдивий діалог між ними не конче можливий. Урешті вони належать до одного прошарку — «освіченого класу», але їх розділяє глибока прірва: правник — чоловік, а вона жінка. Саме чоловіки розв'язують війни. Чоловіки (більшість чоловіків) люблять війну, бо для них «є в боях якась слава, якась необхідність, якась втіха», що її не відчувають чи не люблять жінки (більшість жінок). Що може знати про війну освічена, тобто привілейована й заможна жінка? Вона цурається принад війни — і хіба може її реакція збігатися з його реакцією?

Випробуймо цю «складність у комунікації, поглянувши разом на зображення війни», — пропонує Вулф. Зображення, про які йдеться, — це фотографії, які двічі на тиждень розсилав загрожений іспанський уряд. Авторка робить примітку: «Написано взимку 1936–1937 року». Подивімося, — пише Вулф, — «чи ми відчуваємо те саме, коли дивимося на ті самі фотографії». Вона веде далі:

> У сьогоднішній ранковій добірці є фотографія тіла, яке могло належати чоловіку, а могло й жінці; тіло настільки понівечене, що взагалі може виявитися трупом свині. Ось це, безсумнівно, мертві діти, а то, безперечно, фрагмент дому. Бомба знесла одну стіну, і в кімнаті, що була колись, напевно, вітальнею, досі висить пташина клітка...

Найшвидший і найсухіший спосіб передати сум'яття від цих фотографій — це зауважити, що глядачі

не завжди можуть розпізнати предмет світлини, так ґрунтовно поруйновано зображені на них плоть і камінь. Після цього Вулф швидко переходить до висновків. Наша реакція однакова, «навіть якщо у нас різна освіта й різні традиції», — каже вона юристові. Її доказ такий: і «ми» (тут «ми» — це жінки), і ви можемо відповісти на цю сцену однаковими словами.

> Ви, сер, називаєте це «жахливим і огидним». Ми також називаємо це жахливим і огидним ... Ви кажете, що війна — це злочин, це варварство, що її треба спинити будь-якою ціною. Ми луною повторюємо ваші слова. Війна — це злочин, це варварство, війну треба спинити.

Хто ж нині повірить, що війни можна викорінити? Ніхто, навіть пацифісти. Ми тільки сподіваємося — поки що марно — зупиняти геноциди і притягувати до відповідальності за серйозні порушення законів війни (адже існують навіть закони війни, яких мусять дотримуватися комбатанти), а також зупиняти конкретні війни, нав'язуючи переговорні альтернативи збройному конфлікту. Складно переоцінити розпачливу рішучість покласти край війнам після завершення Першої світової війни, коли публіка осягнула, які руїни накликала на себе Європа. Ба більше, засуджувати війну як таку ще не здавалося марним і зайвим після бюрократичних фантазій пакту Келлоґа–Бріана 1928 року, згідно з яким п'ятнадцять провідних країн, зокрема США, Франція, Велика Британія, Німеччина, Італія і Японія, урочисто відмовилися від війни як інструменту національної політики; у дискусію втягнули навіть Фройда й Айнштайна з публічним обміном листами під назвою

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

«Чому війна?» (1932). «Три гінеї» Вулф побачили світ під кінець двох десятиліть слізливого зречення війн. Письменниця запропонувала оригінальну перспективу (саме тому це — найкритичніше зустрінута з її книжок) і зосередилася на тому, що вважала надто очевидним і недоречним, щоб про це згадувати чи розмірковувати: що війна — ігри чоловіків, у машини вбивств є гендер, і гендер цей чоловічий. Попри провокативність відповіді Вулф на питання «Чому війна?», це не робить її відразу до війни нітрохи оригінальнішою у риториці й висновках, багатих на тавтології. Та й фотографії жертв війни — це також підвид риторики. Вони повторюють. Вони спрощують. Вони агітують. Вони створюють ілюзію консенсусу.

Вулф звертається до гіпотетичного спільного досвіду («ми з вами бачимо ті самі мертві тіла, ті самі зруйновані будинки») і висловлює віру, що шок від таких фотографій неминуче об'єднає всіх людей доброї волі. Чи це справді так? Власне кажучи, Вулф і неназваний адресат її листа завдовжки з книжку — це не просто випадкові громадяни. Попри те, що їх розділяють предковічні схильності чоловіків і жінок до різних почуттів і практик, про що нагадує Вулф, правника в жодному разі не можна назвати стереотипним войовничим представником чоловічої статі. Його антивоєнні погляди не підлягають сумніву, як і її. Зрештою його питання не: «Що ви думаєте про запобігання війні?» Ні, він питає: «Як, на вашу думку, ми можемо запобігти війні?»

І саме це «ми» Вулф і ставить під сумнів на початку книжки: вона відмовляє своєму співрозмовнику в праві приймати оте «ми» як даність. Але врешті відступає на позицію «ми» після довгих сторінок, присвячених феміністичній перспективі.

«Ми» ніколи не можна приймати як даність, якщо суб'єкт спостерігає за стражданням інших.

Хто те «ми», якому адресовані шокові фотографії? Це «ми» охоплює не лише тих, хто симпатизує малій нації чи бездержавному народу, який бореться за життя, а й значно ширшу когорту: тих, хто тільки номінально занепокоєний якоюсь неприємною війною, що діється в якійсь іншій країні. Фотографії — це спосіб зробити «реальними» (чи «реальнішими») ті проблеми, які люди привілейовані — чи ті, хто просто перебуває в безпеці, — можуть вирішити проігнорувати.

«Отже, ось перед нами на столі фотографії», — описує Вулф мисленнєвий експеримент, який пропонує читачеві, а також примарному юристу (вона згадує, що він достатньо помітний, аби мати титул к. а., тобто королівського адвоката — можливо, це реальна постать, а може, і ні). Отже, уявімо, що з ранковою поштою ми отримуємо конверт, виймаємо з нього фотографії й розкладаємо перед собою. На світлинах — понівечені тіла дорослих і дітей. Вони демонструють, як війна спорожнює, трощить, розбиває, зрівнює із землею збудований світ. «Бомба знесла одну стіну», — пише Вулф про будинок на одній з фотографій. Міські пейзажі, звичайно, утворені не з плоті. Але зруйновані будинки майже так само промовисті, як тіла на вулиці. (Кабул, Сараєво, схід Мостара, Грозний, квадратний кілометр Нижнього Мангеттена після 11 вересня 2001 року, табір біженців у Дженіні...) Погляньте, — промовляють фотографії, — ось як це виглядає. Ось що накоїла війна. І оце теж: війна накоїла це також. Війна нищить і руйнує. Війна випускає тельбухи

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

й оголяє те, що всередині. Війна випалює. Війна шматує. Війна руйнує.

На думку Вулф, тільки моральна потвора не поспівчуває, не вжахнеться, не схоче знищити те, що спричинило це руйнування, цю бійню. А ми ж не потвори, стверджує вона: ми представники освіченого класу. Нам просто забракло уяви, емпатії забракло: ми не зуміли втримати в голові цю реальність.

Але чи ці фотографії — хроніка вбивств цивільного населення, а не боїв між арміями — можуть викликати тільки осуд війни? Безперечно, вони можуть посилити войовничість прихильників республіки. Чи ж не таке їхнє завдання? Ми припускаємо, що погляди Вулф і юриста цілком збігаються, а страшні фотографії тільки підтверджують думки, які вони й так поділяють. Якби прозвучало питання: «Як ми можемо посприяти захисту Іспанської республіки від сил мілітаристського і клерикального фашизму?», ці фотографії могли б натомість зміцнювати віру у справедливість боротьби.

Насправді ж фотографії, які змальовує Вулф, не демонструють, що накоїла війна — війна як така. Вони демонструють конкретний спосіб ведення війни, де мішенню стає цивільне населення — спосіб, який у ті часи зазвичай називали «варварським». Генерал Франко використовував тактику, яку обрав ще головнокомандувачем у Марокко в 1920-ті, — так само бомбардував, мордував, катував, убивав і калічив полонених. Тільки тоді його жертви були колоніальними підданими Іспанії, темношкірими, та ще й бузувірами, а тому знущання було прийнятнішим для панівних класів; натомість згодом жертвами стали його співвітчизники. Той, хто вслід за Вулф відчитує в цих фотографіях тільки

підтвердження відрази до війн у цілому, не розглядає Іспанію як країну з певною історією. Він відмахується від політики.

Як і для багатьох антивоєнних публіцистів, для Вулф війна — це щось абстрактне, а на описуваних зображеннях — безіменні абстрактні жертви. Як не дивно, мадридський уряд не підписував фотографій, які розсилав. (А може, Вулф просто припустила, що фотографія мусить промовляти сама за себе.) Але її аргументи проти війни не спираються на інформацію хто, кого, коли і де: досить доказів свавільної і невтомної бійні. Натомість для тих, хто вірить, що по один бік стоїть правда, а по інший — утиски й несправедливість (отже, боротьба мусить тривати), важливо саме те, хто і кого вбиває. Для єврея-ізраїльтянина фотографія понівеченого тіла дитини після теракту в піцерії «Сбарро» в центрі Єрусалима — це передовсім фотографія єврейської дитини, загиблої в теракті палестинського терориста-смертника. Натомість для палестинця фотографія тіла дитини, вбитої танковим снарядом у Ґазі, — це передовсім фотографія палестинської дитини, вбитої ізраїльською зброєю. Для бійців ідентичність — це все. Усі фотографії потрібно пояснити чи фальсифікувати підписами. Під час боїв між сербами й хорватами на початку недавніх балканських війн одні й ті самі фотографії дітей, вбитих при обстрілі села, поширювали на пропагандистських брифінгах і в сербів, і в хорватів. Смерті дітей можна використовувати знову і знову, досить просто змінити підпис.

Фотографії загиблого цивільного населення і розтрощених будинків можна використати для посилення ненависті до ворога — саме з цією метою Аль-Джазіра, супутниковий арабський канал з базою в Катарі, щогодини повторював сцени руйнування табору біженців у Дженіні

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>